
ԱՎԱՆԴԱՎԱՆ ՍՈՑԻՈՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ՍՈՂԵԼԸ

ՆԵԼԼԻ ԱԼԱՎԵՐԴՅԱՆ

Որպես ամբողջական համակարգ՝ հասարակությունը, կայուն և հավասարակշռված պայմաններում օժտված չէ ինքնաշարժման, ինքնազարգացման ներքին մեխանիզմներով ու հնարավորություններով: Հասարակության համակարգային փոփոխությունները և գործառույթի հնարավորությունը բացատրվում են համակարգին ներհատուկ կառուցվածքային, գործառնական, վերարտադրական գործընթացներով և սոցիոմշակութային փոփոխություններով: Համաշխարհայնացման գործընթացները, թափանցելով հասարակական կյանքի տնտեսական, քաղաքական ու սոցիոմշակութային ոլորտներ, վերափոխում են նաև մարդկանց կենսակերպը, ձևավորում են համագործակցության նոր ձևեր ու սոցիոմշակութային նոր ավանդույթներ: Չնայած այս ամենին՝ «տեղեկատվական հագեցած միջավայրում գտնվող մարդու համար դժվար չէ նկատել, որ «հնի» ու «նորի» հարաբերակցությունը, դրանց հնարավոր հակադրությունը անխուսափելի են: Առանց «հինը» իմաստավորելու, դրա հետ հարաբերակցվելու ««նորը»՝ որպես այդպիսին, լինելիություն չունի»¹: Պատմության տարբեր ժամանակահատվածներում սոցիալական համակարգերը գոյատևում են այն բանի շնորհիվ, որ նրանք որոշակի մեխանիզմների օգնությամբ համալրվում են նոր սոցիոմշակութային արժեքներով: Պահպանելով ավանդական արժեքները՝ այս համակարգերը վերարտադրվում են:

Սոցիալական համակարգի առանձնահատկությունները պայմանավորվում են ոչ միայն բնության հետ ունեցած փոխազդեցություններով, այլև միջհամակարգային և պատմամշակութային միջավայրի նկատմամբ դրսևորվող փոխհարաբերություններով: Եթե բնությունը մարդու կենսաբանական հատկանիշների ձևավորման, պահպանման և փոխանցման համար ստեղծել է մարդկային գործունեությունից անկախ մեխանիզմներ, ապա մարդու սոցիալական որակները, որոնք սոցիալական միջավայրի հետևանք են, տեղեկատվության ձևավորման, պահպանման ու փոխանցման համար կարիք ունեն այլ կարգի կազմավորումների ու մեխանիզմների, որոնց մեջ գլխավորը մշակույթն է: Մշակույթն առհասարակ ոչ թե ժառանգվում է գեներտիկորեն, այլ սերնդեսերունդ փոխանցվում է սոցիալիզացման միջոցով²: Ցանկացած սոցիալական համակարգի համար խնդիրը ոչ միայն մշակութային տարրերի յուրացումն է, այլև դրանց իրացման հնարավորությունները: Հասարակության սոցիալիզացման գործընթացի հաջո-

¹ Захарченко М. В. Христианство: духовная традиция в истории и культуре. СПб., 2001. с. 68.

² Ст'ю Парсонс Т. О социальных системах. М., 2002, էջ 554:

ղութունն ապահովում է հասարակական կյանքի, բուն սոցիումի վերարտադրությունը: Մյուս կողմից, սոցիալիզացիան որոշում է բուն հասարակության կայունությունը՝ ապահովելով նրա զարգացման անհրաժեշտ ժառանգորդունը: Քանի որ սոցիալականությանն առնչվող հիմնահարցերը գերազանցապես վերաբերում են մարդկային համակեցության գոյությանը, վերարտադրությանն ու գործառությանը, ուստի սոցիալականության նոր պայմաններում ձևավորվում են մարդկային նոր հարաբերություններ: Սոցիալական կառույցների գործառական տարբերությունները անհատներին հնարավորություն են տալիս պարբերաբար վերարտադրելու ոչ միայն սոցիալականացման արդյունքները, այլև մասնակցելու այդ արդյունքների նորացման ու փոխանցման գործընթացներին: Այս գործընթացների հիմքում ընկած են ավանդական սոցիոմշակութային այն արժեքները, որոնք ապահովում են հասարակության գոյությունն ու զարգացումը³:

Սոցիալական համակարգը, իբրև կանոն վերարտադրվում է՝ ձևափոխելով անցյալի երևույթները, միաժամանակ պահպանելով իր կոնկրետ գործառույթները և կառուցվածքային բնութագիրը: Սա տեղի է ունենում ավանդույթների հենքի վրա, քանի որ վերջիններս կյանքն արժևորող և ներդաշնակող կառուցվածքային արժեքներ են: Դրանք ոչ թե կենցաղային կամ տնտեսական ինստիտուտներ են, այլ ինտեգրման համընդհանուր մեխանիզմներ, որոնք կարգավորում են հասարակության կյանքը: Լինելով հզոր սոցիալական միջոցներ՝ ավանդույթները կարգավորում են հասարակական հարաբերությունները՝ ամրագրելով այն, ինչ կա տվյալ ժամանակահատվածում, դրանով իսկ կատարելով սոցիալական մեխանիզմի դեր: Ավանդույթների կարգավորիչ գործառույթը այն է, որ ոչ միայն պահպանում են այն հիմքը, որը նրանց սերել է, այլև նորացնում են իրենց գոյության ձևերը: Սակայն պատմության տարբեր փուլերում ավանդույթների և սովորույթների կայունացումն ու վերարտադրումը խոսում են այն մասին, որ հասարակության մեջ առկա է որոշակի օբյեկտ, որտեղ դրանք կուտակվում, պահպանվում և փոխանցվում են: Այն ապահովում է հասարակության թե՛ կայունությունը և թե՛ նրա զարգացման անհրաժեշտ ժառանգորդությունը: Այդ օբյեկտը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ հասարակության մեջ ձևավորված մշակույթը, որի մեջ առանձնանում են ավանդույթի բովանդակությունն ու գործառույթները: «Ավանդույթը ոչ թե բովանդակություն է, որը կարող է փոփոխական լինել, այլ կառուցվածք: Ավանդույթի կարևոր հատկանիշը փոխանցելիությունն է, հաղորդակցման շղթան, որում կարևոր է փոխանցման մեխանիզմի անընդհատությունն անցյալից ներկա: Գալով անցյալից՝ ավանդույթը ձևավորում է ներկան: Այդ իսկ պատճառով կարեվորագույն խնդիրն ավանդույթի վերարտադրությունն է ներկայում, այլ ոչ թե նրա գոյությունն անցյալում»⁴: Այլ կերպ ասած՝ ավանդույթն այնպիսի գործընթաց է, որը գտնվում է անընդհատ շարժման մեջ: Ավանդույթի բուն էությունը դրա սոցիալիզացումն է, որի ընթացքում ամրապնդվում է ոչ միայն անցյալից եկող սոցիոմշակութային, այլև ժամանակակից և նորա-

³ Стен Полонская И. Н. Традиция: от сократальных оснований к современности. Ростов-на-Дону, 2006, т. 86:

⁴ Аверьянов В. В. Традиция и динамический консерватизм. М., 2012, с. 258.

րարական փորձը: Քանի որ «կեցությունը ի սկզբանե ունի դիալեկտիկական բնույթ, ուստի դրանով է հիմնավորվում սոցիալական իրականության մեջ ավանդույթների դիալեկտիկական բնույթը»⁵:

Ավանդական սոցիոմշակութային արժեքները՝ որպես տեղեկատվական-հաղորդակցային երևույթներ, ունեն ցանցային կառուցվածք և ձևավորում են ուղղահայաց, հորիզոնական և հակադարձ կապեր: Համաձայն է Շիլզի տեսության՝ հասարակության մեջ կա մշակութային արժեքների կենտրոնական գոտի, որում ընդգրկվում են ավանդական մշակութային արժեքները, սովորույթներն ու ծեսերը՝ նպաստելով ավանդույթների կոնկրետ ձևերի առաջացմանը⁶: Մշակութային կենտրոնական գոտում տեղի են ունենում արժեքների կուտակում ու բյուրեղացում, որից հետո հստակեցված արժեքները դուրս են գալիս դեպի հասարակություն: Այստեղ կարևոր է ճշտել այն մեխանիզմը, որի շնորհիվ մշակույթի կենտրոնական գոտին մշտապես գտնվում է պատրաստ վիճակում: Այսինքն՝ այստեղ կան հասարակության կողմից պահանջարկ ունեցող բոլոր այն արժեքները, որոնք չեն մարում, մշտապես վերարտադրվում են, և հասարակության մեջ տեղի են ունենում այս արժեքների փոխակերպումները: Մշակույթի կենտրոնական գոտին ստեղծում է տեղեկատվական-հաղորդակցական ցանց ոչ միայն սոցիումի ներսում, այլև փաթաթան ամբողջ հասարակության շուրջ: Սա կուտակված ավանդական կապիտալի պաշտպանիչ մեխանիզմ է, որի շնորհիվ դժվարանում է օտար տարրերի ներթափանցումը:

Մշակույթի կենտրոնական գոտու գործառության սկզբնաղբյուրները թաքնված են հասարակության մեջ, որտեղ ձևավորվում և պահպանվում են ավանդական արժեքները, որոնք անցնում են գործառության մի քանի փուլեր, որոնց ընթացքում հասարակության իշխող գաղափարախոսությունը հասարակական փորձի հիման վրա ձևավորում է սովորույթներ, ազգային ավանդույթներ, ծեսեր և ավանդական արժեքներ, որոնց խորհրդանիշերն ու կոլեկտիվ պատկերացումները հասարակությունից ի վերջո փոխանցվում են տիրապետող մշակույթին: Քանի որ փոխանցման ուղիները դուրս են գալիս հասարակությունից, ուստի դրանք կարելի է անվանել առաջնային տեղեկատվական հաղորդակցման ուղիներ: Հաղորդակցման առաջնային ուղիները մշակույթին ոչ միայն փոխանցում են հասարակությունից դուրս եկող կոլեկտիվ պատկերացումները, այլև կատարում են հասարակական կապերի գործառույթ: Կոլեկտիվ պատկերացումների միջոցով ձևավորվում են սոցիալական այն պահանջները, որոնց հիմքը ավանդական գաղափարներն են: Այս իմաստով «կոլեկտիվ պատկերացումները հանդես են գալիս ոչ միայն որպես արժեք, այլև որպես նախորդ սերնդի կողմից ձևավորված «սոցիալական պահանջ»՝ տալով դրան ազգային նշանակություն»⁷: Թեև անհատական և հասարակական զարգացման ընթացքում մարդկային պահանջմունքները փոխվում ու զարգանում են, բայց և այնպես դրանք պետք է դիտարկվեն իրենց ամբողջականության

⁵ Рене Генон. Царство количества и знамения времени. М., 2011, с. 158.

⁶ Шилз Шилс Е. Tradition. Chicago, 1981, էջ 26:

⁷ Швыров В. С. Рациональность как ценность культуры. Традиция и современность. М., 2003, с. 76.

մեջ: Պահանջմունքները իմաստ և նշանակություն են ստանում շահերի համատեքստում: Շահը գիտակցումն է ոչ միայն պահանջմունքի, այլև վարքի, գործողությունների այն համակարգի, որը նպաստում է պահանջմունքների բավարարմանը: Ի դեպ՝ հասարակության մեջ վարքի նորմատիվ համակարգը հանդես է գալիս որպես պահանջմունքների ու շահերի իրագործման մոդել: Սոցիալիզացման ընթացքում մարդը տիրապետում է պահանջմունքների մասին նորմատիվ պատկերացումներին, ինչն էլ իր հերթին նպաստում է ներհասարակական փոխհարաբերությունների կայացմանն ու համագործակցությանը:

Հանրահայտ իրողություն է, որ հասարակությունը ինքնավերարտադրվող համակարգ է, որի ընթացքում նախ՝ կոլեկտիվ պատկերացումները փոխակերպվում են սոցիալական պահանջի, ապա այդ հիմքի վրա ստացվում են ակնկալվող ծրագրավորված արդյունքները: Այս տեսակետից կարելի է ասել, որ հաղորդակցության հիմնական ուղիները ապահովում են սոցիոմշակութային ավանդական արժեքների ծրագրավորումը: Ինքնածրագրավորման մեխանիզմը ուղղվում է մշակույթի կենտրոնական գոտու մյուս գործառույթների (արժեքների կուտակում, պահպանում, նոր պայմաններում դրանց հարմարեցում) ապահովմանը: Մշակույթի կենտրոնական գոտու ավանդական արժեքների շնորհիվ փաստորեն ձևավորվում է հասարակության վերարտադրման ավանդույթը: Ի մի բերելով ասվածը՝ կարելի է եզրակացնել, որ մշակութային ավանդական արժեքների կենտրոնական գոտին կատարում է արժեքների կուտակման, փոխանցման և ծրագրավորման գործառույթներ:

Ավանդական մշակութային արժեքների գործառույթյան առաջին փուլը ապահովում է հասարակության հետ համագործակցությունը՝ հակադարձելիության դրական կապերով և հասարակական հարցումների իրացումով: Հիմք ընդունելով կուտակված արժեքները՝ այն օրինականացնում է առաջադրված գաղափարները:

Մշակութային արժեքների գործառույթյան երկրորդ փուլում մշակույթի կենտրոնական գոտին պետք է ունենա սոցիոմշակութային արժեքները պահպանելու, վերամշակելու և հասարակությանը փոխանցելու մեխանիզմ: Այժմ փորձենք պարզել, թե ինչպես են տեղի ունենում այդ արժեքների կուտակումը, բյուրեղացումը, վերարտադրությունը և փոխանցումը հասարակությանը:

Ավանդական մշակութային արժեքների միջուկը կարելի է դիտել որպես մատրիցա, որը հագեցած է բազմաթիվ առասպելներով (քաղաքական, իրավական, մշակութային և այլն): Պ. Պոլոսինի կարծիքով, «առասպելը ներկայի արժևորման այլաբանական չափանիշ է և ապագայի ծրագրավորում անցյալի չափանիշներով: Այլ կերպ ասած՝ առասպելը տեսանելի այլաբանական իրականություն է՝ տվյալ իրականության բացարձակ նպատակների տեսանկյունից վերցրած»⁸: Առասպելի ռեալությունը պայմանավորված է առասպելում արտացոլվող օբյեկտի գոյությամբ, վերջինս մեկնաբանող գիտակցության առկայությամբ, մարդու և տվյալ օբյեկտի փոխհարաբերությամբ: Կասիրերը պաշտպանում է մեկ այլ տեսակետ,

⁸ Полосин П. С. Миф, религия, государство. М., 1998, с. 30.

ըստ որի՝ «առասպելը երկդեմ է, քանի որ ցույց է տալիս մի կողմից հայեցակարգային, իսկ մյուս կողմից՝ պերցեպտիվ (ընկալողական) կառուցվածք: Հետևաբար, առասպելը ոչ թե անկանոն գաղափարների կուտակում է, այլ աշխարհընկալման որոշակի տեսակ»⁹: Առասպելները ապահովում են անցյալի հետ կապվածությունը, և այդ իմաստով դրանք անցյալում մարդկանց ունեցած պատկերացումներն են, որոնց մեծ մասը համապատասխանում է յուրաքանչյուրի ազգային մշակույթին: Առասպելը ճանաչման եղանակ է, իմացության, բացատրության և մեկնաբանության մեթոդ: Ներթափանցելով մշակութային կենտրոնական գոտի՝ ավանդական արժեքները, առասպելները և գաղափարները կուտակվում են, ապա բյուրեղացվում ու հստակեցվում: Հստակեցման (բյուրեղացման) կարևոր մշակութային ավանդական արժեքների սրբագործումն է, որը բերում է ավանդական մշակույթի պահպանմանը: Այսպիսով, բյուրեղացումը արժեքների և իրականության պահպանումն է, որը հիմնվում է ազգային փորձի վրա: Սրբագործված ավանդական արժեքները մարդուն հաղորդակից են դարձնում կեցության լիարժեքությանը: Թեև առասպելական մտածողությունն ընդունված է համարել նախապատմական՝ կապելով քաղաքակրթության զարգացման հնագույն շրջանի հետ, այնուամենայնիվ կերպարների, առասպելների, հավատալիքների և լեգենդների համակարգն այսօր ևս շարունակում է տեղ զբաղեցնել քաղաքակիրթ ժողովուրդների կյանքում՝ պայմանավորելով նրանց ինքնագիտակցությունն ու կենսակերպը:

Կուտակման և հստակեցման (բյուրեղացման) փուլերից հետո մշակույթի կենտրոնական գոտում սկսվում է ավանդական արժեքների վերադասավորումը: «Այս գործառույթի խնդիրն այն է, որ պետք է պահպանվեն կուտակված արժեքները, և, միաժամանակ, դրանց հիման վրա ձևավորվեն նոր արժեքներ, որոնք կբավարարեն հասարակությունից եկող պահանջները՝ լինեն դրանք քաղաքական, իրավական թե մշակութային»¹⁰: Այն հասարակությանը մշտապես ապահովում է նոր սոցիոմշակութային ավանդույթներով և երաշխավորում հասարակության մեջ նոր ձևավորված ավանդույթների հարմարվողականությունը: Դրանք գործում են միասնական՝ չկտրելով կապը սկզբնական ակունքներից, և ապահովում են ավանդույթների շարունակականությունը և վերարտադրությունը: Ավանդույթի և կոլեկտիվ հիշողության միջոցով իրագործվում է նախկին և ներկա սերունդների միջև կապը:

Ավանդական մշակութային արժեքների գործառույթի հաջորդ փուլում՝ մշակութային արժեքների միջուկի ձևավորումից հետո, բացվում են հասարակությունից արժեքների դուրսբերման նոր ուղիներ: Այս խնդրի իրականացման համար գործում են տեղեկատվական ցանցի երկրորդական ուղիները: Ավանդական արժեքները հարմարվում և գործում են «խթան-պատասխան» սկզբունքով: Դրանք կատարում են արտադրման մեխանիզմի դեր: Ավանդական մշակութային արժեքների երկրորդական

⁹ Кассирер Э. Мистика, религия, наука. М., 1998, с. 47.

¹⁰ Аверьянов В. В. Два понимания традиции (к сопоставительному анализу интерпретаций проблемы культурного наследования в современной отечественной мысли). «Вопросы культурологии», 2009, № 3, с. 14.

հաղորդակցական ուղիները կատարում են հարմարվելու, խթանելու գործառույթ՝ ձևավորելով ուղիղ կապ հասարակական հարցումների հետ: Դրանք լրացնում են մեկը մյուսին: Առաջնային ուղիները նպաստում են ավանդական արժեքների պահպանմանը, վերարտադրմանը և փոխանցմանը, իսկ երկրորդականները ապահովում են հասարակության այնպիսի արժեքների արդյունավետությունն ու գործառույթունը, որոնք խթանում են հասարակության առաջընթացը:

Ավանդական մշակութային արժեքների հարմարվողական և խթանման գործառույթները դրսևորվում են մարդկանց վարքի երկու ձևերում՝ գործուն և կրավորական: Գործուն վարքի դրսևորման ժամանակ մարդիկ ուղղորդվում են երևակայություններով, որոնք, նրանց կարծիքով, հակասում են ավանդական արժեքների պահպանմանը: Կրավորական վարքը դրսևորվում է նոր արժեքների նկատմամբ մարդկանց ունեցած անորոշությամբ, քանի որ նրանց համար կարևորը վարքի նախնական ձևերի պահպանումն է: «Արմատները» պահպանելով և միևնույն ժամանակ ունենալով նորարարության ձեռքբերումներից օգտվելու ցանկություն մարդիկ միևնույն ժամանակ նշում են, որ այդ նոր արժեքները «իրենց համար» չեն և առանց դրա էլ կարող են ապրել: Նրանք բոլոր ջանքերը գործադրում են պահպանելու ավանդական արժեքները»¹¹ :

Մշակութային կենտրոնական գոտու առաջնային հաղորդակցության ուղիները և դրանց գործառույթները վկայում են մշակույթի կենտրոնական գոտու տեղեկատվական հաղորդակցության մասին: Ավանդապահ հասարակության գործառույթան համար մշակույթի կենտրոնական գոտու տարրերը թելադրում են հաստատուն մեխանիզմների վերարտադրության ու ավանդույթների փոխանցման համար անհրաժեշտ որոշակի չափորոշիչներ: Այնտեղ, որտեղ չկա սոցիոմշակութային կյանքի ինստիտուցիոնալ ձև, մշակույթի կենտրոնական գոտին կատարում է հասարակության հիմնականախթի դեր՝ ձևական բնույթ տալով օրենքով ամրագրված սոցիալական նորմերին և քաղաքական ինստիտուտներին: Մշակութային արժեքների կենտրոնական գոտին խոչընդոտում է բացասական երևույթների ներթափանցումը ավանդապահ հասարակություն: Այն ցույց է տալիս, որ ավանդույթներն ու սովորույթները ծագել են ավանդական արժեքների հետ միասին, և դրանք իրենց հետ բերում են պահպանողականություն: «Ավանդական մշակութային գոտու սկզբունքը մղվում է առաջնային պլան ոչ թե կոնկրետ ինչ-որ ավանդույթի կամ ավանդույթի սրբագործված աստիճանի շնորհիվ, այլ ավանդույթների պահպանողական ձևերի և ավանդապատության, որոնք մեծ ազդեցություն ունեն հասարակության վրա»¹²:

Մշակութային կենտրոնական գոտու և հասարակության փոխազդեցության շնորհիվ տեղի են ունենում ավանդական մշակութային արժեքների կուտակում, փորձի փոխանցում, մշակութային արժեքների և նորմերի վերականգնում, քաղաքական, մշակութային, սոցիալական, տնտեսական նոր ինստիտուտների ձևավորում: Արժեքային համակարգը որոշիչ դեր է խաղում սոցիալ-քաղաքական, տնտեսական և միջքաղաքակրթական տի-

¹¹ **Аверьянов В. В.** Традиция и динамический консерватизм, с. 328.

¹² **Клакхон К.** Зеркало для человека. Введение в антропологию. СПб., 1998, с. 263.

րույթներում: Միայն կայուն արժեքներ ունեցող հասարակական համակարգը կարող է ապահովել ներդաշնակ ու նպատակաուղղված գործունեություն: Լինելով սոցիալ-մշակութային աշխարհակարգի միջուկը՝ արժեքային համակարգը դառնում է ոչ միայն քաղաքակրթությունների տարբերակիչ չափորոշիչ, այլև մշակութային գլոբալ երկխոսության կանոնագույն գործիք:

НЕЛЛИ АЛАВЕРДЯН – *Модель традиционных социокультурных ценностей и их взаимодействие с обществом.* – В статье анализируется взаимодействие традиционных социокультурных ценностей с обществом. Они взаимодействуют с ним при помощи обратной связи, в результате чего центральная культурная зона выполняет функции накопления, сохранения, воспроизводства, передачи и программирования ценностей. Социальные системы существуют благодаря новым социокультурным ценностям, которые обеспечивают развитие общества.

NELLI ALAVERDYAN – *Traditional Sociocultural Values and the Society Interaction Model.* – The model of traditional sociocultural values and the society interaction is discussed in the article. Sociocultural values provide feedback interaction with the society and, as a result, the central cultural circuit implements accumulating, saving, reproducing, handing over and programming functions of values. Social systems exist thanks to new sociocultural values that provide existence and development of the society.